

İSLAM SANATINDA AKITMALI-KAZIMALI SERAMİKLER VE TAKLİT TEORİSİ

Prof. Mezhahir Ertuğ AVŐAR¹

Yrd. Doç. Lale AVŐAR²

ÖZET

Günümüz seramik sanatının vazgeçilmez kaynaklarından birini teşkil eden İslam seramik sanatı, bugün kullanılmakta olan pek çok tekniğın ortaya çıkmasını sağlayan ortam ve koşullar oluşturmuştur. Çeşitli politik, ideolojik ve kültürel sebeplerden dolayı hızlı gelişim sergileyen İslam sanatı, bünyesinde barındırdığı tüm dallara aynı takanı iletse de, Ortaçağ İslam seramik sanatının parlak gelişimi belki de istisnai ve özel bir durum temsil etmektedir. Son derece yaratıcı yaklaşımı, yüksek estetik anlayışı ve ileri düzeyde işçilik marifetleri sayesinde, İslam ustalarının ortaya koydukları eserler, dünya sanat tarihinin en güzel sayfalarını oluşturmaktadır. Ortaçağ İslam seramikleri arasında akıtmalı-kazımalı ürünler, 9. yüzyıldan başlayan ve 14. yüzyıla kadar devam eden uzun soluklu üretim geleneğiyle seçilir. Astar kazıma ve maden oksit boyama gibi sade uygulamalardan oluşan süslemeye rağmen, günümüze bol sayıda ve tarz çeşitliğinde ulaşan bu seramik kap kacakların halk arasında büyük rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Makalede, akıtmalı-kazımalı İslam seramik tekniğinin olası kaynağı olarak görülen Tang Dönemi Çin'in sancai seramikleri konu alınmış, iki gelenek arasındaki bağlar, benzer ve farklı cihetler incelenmeğe çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ İslam seramik sanatı, Çin sancai seramikleri, Akıtmalı-kazımalı süsleme.

¹Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Seramik Tasarım Bölüm Başkanı. E-mail: mezahiravsar@yahoo.com

²Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Seramik Tasarım Bölümü Öğretim Üyesi. E-mail: lale_avsar@hotmail.com

SPLASHED-INCISED WARES IN THE ISLAMIC CERAMIC ART AND IMITATION THEORY

ABSTRACT

Islamic ceramic art that is an inevitable source of modern Islamic art created the environments and conditions that helped emerge a number of techniques currently in use. Though the Islamic art that flourished rapidly due to various political, ideological and cultural reasons makes itself clear in all of its branches, the rapid development of medieval Islamic art represents an exceptional and unique case. Thanks to its highly creative approach, advanced aesthetic understanding and craftsmanship skills, works of art produced by Islamic masters constitute the best pages of the history of the world art.

Splashed-incised wares among medieval Islamic ceramics are apparent in the long-term tradition of production that began in the 9th century and continued until the 14th century. Despite the embellishment that is composed of plain practices such as coating scraping and painting using oxides, it is seen that such ceramic ware is in high demand among people.

The present study focuses on Chinese sancai ceramics of Tang period that is seen as the possible origin of splashed ceramic technique and analyzes the links between the two traditions, and similar and different sides are examined.

Keywords: Medieval Islamic ceramic art, Chinese sancai ceramics, flow-painted abrasive embellishment

Mezopotamya, İran ve Mısır'da var olan seramik geleneklerini benimseyerek ortaya çıkan İslam seramik sanatı zamanla kendine has üslup ve teknikleri ortaya koymağa başladı. İslam Dünyasının gelişen sınırları yeni kültür geleneklerine kapı açarken, farklı sanat ekolleriyle etkileşimlere de zemin yaratmış oldu. Bu anlamda Horasan topraklarında hüküm süren Tahiriler (821-873), Çin ile Bağdat arasında bir köprü görevi yaparak, Çin'de gelişen seramik geleneklerini Abbasilere tanıtop gelecekte ortaya çıkacak yeni buluşlara vesile oldular.

Selçuklu seramik sanatının en gözde tekniği olan minai'nin oluşmasını sağlayan beyaz opak sırnın geliştirilmesi, sözü geçen bu etkileşim sayesinde mümkün olmuştur (Wilkinson, 1973: 180). Kırmızı çamurdan yapılmış kapları Çin porselenlerine benzetme imkânı sunan bu sır, Abbasi Döneminde hem beyaz opak sırlı hem de lüster boyamalı mallarda büyük başarıyla kullanılmıştır. Ortaçağ İslam seramik sanatının bir diğer vazgeçilmez tekniği olan Akıtmalı-kazımalı süsleme tarzının kaynağı da yakın zamanlara kadar Çin'de aranmış, bu yöntemin Tang Dönemi sancai seramiklerinden benimsendiği varsayılmıştır (Fehervari, 2000: 47; Lane, 1956: 13).

Benimsenme faraziyesinin ortaya çıkışı Irak ve Horasan'da ele geçen Çin'in Tang Dönemi sancai seramikleriyle ilişkilidir (Rawson vd., 1987-88: 39-61). Bu buluntulara istinat eden uzmanların bir gurubu, İslam ustaları tarafından uygulanan akıtmalı boyamanı direkt benimseme, bir diğer grup ise esinlenme şeklinde değerlendirse de, süslemelerin tarzı ve ikonografisi, Çin etkisinin çok kısa süre sonra tamamen ortadan kalktığını ve üretimin bölgesel estetik zevke dayalı yapıldığını çok bariz bir şekilde ortaya koymaktadır (Wilkinson, 1963: 5).

İslam Dünyasının çeşitli merkezlerinde geniş bir zaman dilimi içinde uygulanmağa devam eden bu tekniğin kaynak sorunu The Percival David Foundation of Chinese Art tarafından 1970 yılında düzenlenen sempozyum sırasında da masaya yatırılmış ve önemli gelişmelerin sağlanmasına neden olmuştur. Yapılan çeşitli sunumlar arasında Prof. William Watson'nun ekibi, akıtma boyalı İslam seramiklerinin mezar hediyesi olan Çin sancai mallarından farklı kullanım amacına dikkati çekerek, bu nedenle taklit sayılmalarının mümkün görülmediği tezini savunmuştur (Watson, 1970: 41-

46). Gerçi bugün elimizde olan bilgiler, Çin’de akıtmalı boyamalı süslemenin çok farklı türden seramikler üzerinde uygulandığını gösterir (Li, 1996: 51-56; Zhiyan and Fukang, 1986: 69–76; Jiazhi vd., 1986: 129–33; HPICRA, 2005: 137–45).

Nispeten yakın zamanlarda Suudi Arabistan’ın Qaryat al-Faw kenti kazılarında ele geçen buluntular da taklit teorisinin zeminini yıpratır türdendir. İslam Öncesi çağlara tarihlenen bu sade yeşil sırlı seramikler Arabistan yarımadasında bakır oksitle sır renklendirilme tekniğinin çok daha eskiden bilindiğini ortaya koymaktadır. (Ansary, 1982: 23; Fehervari, 2000: 47).

Ortaçağ İslam akıtma boyalı seramikler ile Çin sancai seramikleri arasındaki ilişkiye yönelik bir ilginç teori daha Çin araştırmacısı He Li tarafından ortaya atılmıştır (1996: 56). Ona göre, Çin ustalarının uyguladığı bu alışılmadık süsleme Orta Asya’ya özgü ipek kumaşların dekorundan esinlenmiş olmalıdır. İkat adı verilen ve üretimi günümüze kadar devam eden bu kumaşlar hem kadın, hem de erkek giysilerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Harvey, 1997: 57; Paiva vd., 2005: 42, 183).

Kaynağı ne olursa olsun, dünya tarihinde tüm kültürlerin kendi aralarında karşılıklı etkileşim ve benimsemeler yaşadığı, ilerlemelerin bu şekilde geliştiği bir gerçektir. Bu sırada ortaya çıkan eserler; farklı kültürel ortam, sanatsal birikim ve estetik kriterler, kimi zaman farklı malzeme ve teknik nedeniyle, aslında hep yeniden bir oluşum sürecinden geçmekte, bazı hallerde kaynağından çok uzak bir görünüme ve içeriğe kavuşabilmektedir. İslam seramik sanatına dışarıdan dâhil olduğu varsayılan akıtmalı boyama da aynı dönüşümü yaşamış, sgraffito tekniğiyle birleşerek tamamen yeni ve özgün bir seramik süsleme üslubuna dönüşmüştür.

Bilindiği gibi, İslam Dünyasıyla Çin’in ilk büyük karşılaşması Talas muharebesi (751) sırasında yaşanır. Galibiyetle sonuçlanan bu savaş, Çin’in Türkistan (günümüzde Orta Asya) üzerindeki politik beklentilerine son verirken, iki dünya arasındaki ticari ilişkilerin ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaşmasına zemin yaratmış oldu. Arap kaynaklarında yer alan bazı bilgiler, bu dönemde yaşanmış olan gelişmelere dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bunlardan biri, Abbasi Hilafetine bağlı olarak Horasan’ı yöneten Tahiriler sülalesiyle ilişkilidir. Vali Ali ibn İsa vesilesiyle Abbasi

sarayına ulaştırılan Çin seramikleri, sadece bölge ticaretinin değil, seramik sanatının dünyadaki geleceğini de belirlemiştir (Wilkinson, 1973: 54, 254). Bu tarihi buluşmadan itibaren İslam seramik sanatında artık çok yeni bir rüzgâr esmeğe başlar. Beyaz seramik bünye hayali önce yerli, daha sonra ise Avrupa seramik ustalarının hayallerini kurcalarken, önce beyaz opak sır, daha sonra kompozit çini çamuru, majolika ve Avrupa porseleni gibi bir sürü icatlar ortaya çıkar.

Büyük bir ticari konvoyla Bağdat'a getirilmiş olduğu düşünülen 2020 (!) parça seramik ürün arasında, benzerleri önceleri görülmemiş 20 "chini faghfuri" ve 200'e yakın porselenin yanı sıra, Tang dönemi Çin'de (618-906) üretilen akıtma boyalı seramiklerin de bulunduğu, yapılan kazılar sonucu tespit edilmiştir (Wilkinson, 1973: 54, 254; Lane, 1947: 10). Kaolen bazlı çamurdan yapılmış sancai seramik kırıklarına hem Abbasilerin geçici başkenti Samarra, hem de Nişapur kazılarında rastlanmıştır (Sarre, 1925: pls. Xxvi, xxvii, no.4, xxviii, xxix; Lane, 1947: 11; Wilkinson, 1973: 254; Rawson, et al., 1989: 39-61). Tahminlere göre, bu ürünlerden etkilenen yerli İslam ustaları, beyaz görünümlü seramikler elde etmek amacıyla, ellerinde bulunan kırmızı çamuru beyaz astarla kaplamaya, süslemeleri de bu astar üzerine uygulamaya başlamışlardır. İlk 9. yüzyılda ortaya çıktığı sanılan akıtma boyalı İslam seramiklerinin de, sözü geçen Tang Dönemi sancai ürünlerine benzetilerek yapıldığı varsayılmaktadır (Wood et al., 2007: 665-684 (667)).

Çin tarihinde "altın çağ" olarak bilinen Tang İmparatorluğu dönemi politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki ilerlemeler; merkezi idarenin kuvvetlendirilmesi ve toprakların genişletilmesiyle tarihe geçmiştir (Wilson, 1991: 45). Bu dönemin ünlü "üç-renkli" veya "sancai" şeklinde adlandırılan seramik biblo ve kap kacakları, başka hiçbir tarza benzemeyen özel akıtmalı boya dekoruyla seçilir (Kerr ve Wood, 2004). Ünü, Çin topraklarından çok uzaklara ulaşan bu seramiklerin çok çeşitli amaçlar için üretildiği tespit edilmiştir. Günümüzde daha çok mezar hediyesi olarak bilinen bu tarz ürünlerin, gündelik yaşamda mutfak eşyası veya özel kurban sunma ayinlerinde kullanılmak üzere üretildiği örnekleri de mevcuttur. Ayrıca bir grup sancai'lerin imparator tarafından tebaasına ödül veya mükâfat şeklinde takdim edildiği, saraya gelen yabancı misafirlere değerli hediye olarak sunulduğu, ticari antlaşmalarda para veya rüşvet yerine kullanıldığı da

saptanmıştır (Li, 1996: 51-56; Zhiyan and Fukang, 1986: 69-76; Jiazhi vd., 1986: 129-33; HPICRA, 2005: 137-45). Tüm bu son derece farklı fonksiyonlar, Tang Dönemi Çin’de sancai ürünlerine karşı duyulan sevgi ve rağbetten kaynaklanmış olmalıdır.

Sancai seramiklerinin “üç renkli” şeklinde adlandırılması genellikle bünyenin beyaz, boya olarak kullanılan demir oksidin sarı, bakır oksidin ise yeşil renkleriyle ilişkilendirilir (Yu and Zhang, 1994, ss. 161-4). Oysa bu iki renk dışında boyamada mangan morunun ve kobalt mavisinin de kullanıldığı, günümüze ulaşan örneklerden anlaşılır. İlginçtir ki, kaynak görülen Çin seramiklerinde bulunmasına rağmen, İslam akıtma boyalı mallarında bu mavi hiç kullanılmamıştır.

En yoğun üretimi Tang Çağının Başarılı (649-756) ve Orta (756-846) dönemlerine tesadüf eden “sancai” seramiklerinin iki farklı çamurdan yapıldığı, astarlama işlemlerinin ise sadece bir kısmında uygulandığı arkeometri araştırmalar sayesinde tespit edilmiştir (Lei vd., 2007: 483-494; Wilkinson, 1973: 54). Bu iki bünyeden birisi yüksek pişirimli stoneware veya porselen, diğeri ise düşük pişirimli kırmızı (earthenware) kil olduğu için, üretimlerin farklı teknolojik altyapıyla ve muhtemelen farklı merkezlerde gerçekleştiği düşünülebilir.

Date	Style	Kiln site	Province	Body type	Body firing temperature	Glaze type	Glaze firing temperature
Circa eighth century AD	Blue-and-white sancai	Gongxian	Henan, north China	High-alumina	Low (<1000°C)	High-lead	Low (<1000°C)
Eighth century AD	Three-colour sancai	Gongxian	Henan, north China	High-alumina	Low (<1000°C)	High-lead	Low (<1000°C)
Ninth century AD	Three-colour sancai	Gongxian	Henan, north China	High-alumina	High (1100-1200°C)	High-lead	Low (<1000°C)
Ninth century AD	Underglaze blue-and-white	Gongxian	Henan, north China	High-alumina	High (~1250°C)	Lime + lime-alkali	High (~1250°C)
Ninth century AD	Blue sancai (dot-and-dash)	Gongxian	Henan, north China	(Not known)	(Not known)	(Not known)	(Not known)
?Ninth century AD	Trailed green (and blue)	Changsha	Hunan, south China	High-silica	High (1200-1240°C)	Lime	High (1200-1240°C)
?Ninth century AD	Whitewares	Gongxian	Henan, north China	High-alumina	High (~1250°C)	Lime-alkali	High (~1250°C)

Çizelge 1. Çin sancai seramiklerinin XRF (X-ışını fluoressan) analiz sonuçları (Wood vd. 2007).

Irak ve Horasan topraklarında her iki türden Çin sancai kırıklarına rastlanmıştır. Porselen veya stoneware çamurundan yapılanların 9.yüzyıl imalatı olduğu, fırınlamanın ise ortalama 1250°C ısıda gerçekleştiği tespit edilmiştir (Wood *vd.*, 2007: 665–684). Abbasiler tarafından ithal edilen kırmızı çamurlu *sancai* seramiklerinin kurşun sırlı olduğu ve Gongxian vilayetinde üretildiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Gongxian mallarının sır pişirimi 1000°C ısının altında yapılmış olmalıdır (Rawson *et al.* 1989: 39-61; Wood, 1999: 199, 200, 207, 237). (Çizelge 1, 2) Günümüze ulaşan yazılı belgelerde Erken ve Orta Tang Dönemi Çin'in başkenti Chang'an pazarlarında kurşun sırlı *sancai* mallarının satışı hakkında veriler bulunmuştur (Wood, 1999: 111). Wood'un tahminlerine göre, 8. yüzyıla ait bu malların bir kısmı İslam Dünyasına ihraç edilmiştir. (1999: 666).

<i>Sherd</i>	<i>Colour</i>	<i>K₂O</i>	<i>CaO</i>	<i>FeO</i>	<i>CoO</i>	<i>CuO</i>	<i>ZnO</i>	<i>PbO</i>	<i>SnO₂</i>
<i>Chinese sancai glazes</i>									
X1428	White	2.0	1.6	0.4	bd	0.1	bd	56.0	bd
	Blue	2.2	0.0	1.2	0.4	0.3	bd	56.0	bd
1956.1073	White	bd	2.2	0.4	bd	0.1	3.2	54.0	bd
	Blue	bd	4.2	1.4	0.2	2.6	bd	53.2	0.4
	Green	bd	2.4	1.2	0.1	2.9	bd	52.8	0.4
1956.1089	White	bd	5.4	0.8	bd	bd	bd	53.8	bd
	Blue	bd	5.0	1.2	0.2	bd	bd	53.6	bd
1980.196	White	bd	1.2	0.8	bd	bd	bd	58.0	bd
	Blue	bd	0.8	1.4	0.8	0.3	0.1	56.6	bd
1956.1076	Blue	bd	5.8	1.8	1.1	0.2	bd	51.0	bd
S152	Blue	bd	4.8	2.8	1.0	0.3	bd	51.0	bd
1956.3112	Blue	4.0	1.6	1.8	0.4	0.3	bd	52.0	bd

Çizelge 2. Çin sancai sırlarının XRF (X-ışını fluoresan) analiz sonuçları (Wood *vd.*, 2007).

Çin'in Chang'an (günümüzde Xi'an), Shaanxi, Henan, Gongxian ve Yaozhou vilayetlerinde yapılan kazılarda Xi'an, Huangbu, Huangye ve Xing olmak üzere dört tip sancai fırınının izine rastlanmıştır (Lei *vd.*, 2007: 483–494). Lakin bilim adamları üretimin çok daha geniş alana yayıldığı düşüncesindedirler. Gelecek

araştırmaların bu konuda yeni veriler sunması beklenmektedir. Diğer taraftan son derece homojen niteliklerle seçilen Çin'in sancai seramiklerinin bu özelliği, üretim yeri tespitini de hayli zorlaştırmaktadır. Bu sorunun çözümü daha ayrıntılı arkeometri incelemelerde aranabilir.

Yapılan incelemeler Ortaçağlarda Çin'in dünya pazarlarına üç farklı güzergâh üzerinden çıktığını, bunlardan ikisinin kara, birisinin ise deniz yolu olduğunu ortaya koymuştur. Daha Han döneminden itibaren bilinen ve yoğun kullanılan ünlü İpek yoluyla taşınan mallar, Türkistan üzerinden Orta ve Batı Asya'ya kadar ulaşmakta idi. Bu yolun kuzeyinden devam eden ikinci güzergâhın rotası ise, Moğolistan'ı geçerek Yenisey nehri üzerinden günümüz Rusya'nın içlerine doğru uzanıyordu. Bu yollarla Çin malları İslam Dünyasına ve Rusya'nın uzak merkezlerine taşınıyordu.

Kara yollarına göre çok daha az bilinen deniz ticaret yolu, Çin'in Guangzhou limanından başlayarak rotasını Batıya doğru alıyor; Güneydoğu Asya limanlarına uğramak kaydıyla Batı Asya ve daha uzak denizlere kadar varabiliyordu (Li; 1996: 51-56; Kerr ve Wood, 2004: 672). Özellikle İslam Dünyasıyla kurulan ticari ilişkilerde büyük önem taşıyan bu güzergâh günümüzde pek çok araştırmalara konu olmuş ve ilginç buluntular sayesinde daha ayrıntılı incelenebilmiştir (Ho and Bronson, 1987: 73-81; Zhang, 1987: 83-92; Scott, 2004: 13-26) . Gemilerle Basra körfezindeki limanlara varan Çin tüccarları, buradan kara yoluyla İran ve Mezopotamya'nın içlerine doğru rahatlıkla ulaşabiliyordu.

Zengin ve kalabalık pazarlarıyla seçilen İran'ın Siraf kenti ise bu dönemin bir diğer işlek limanlarından. Basra ile Siraf'ı birbirine bağlayan deniz yolu daha Firavun çağlarından itibaren biliniyor ve Arap yarımadasıyla Mısır'ın Nil nehri üzerindeki limanlarına kadar uzanarak, bölgenin ticari ağını oluşturuyordu (Ferrand, 1922: 26; Wilkinson, 1973: 254). Siraf'un güney-doğusundaki Hormuz

limanından kuzeydeki Nişapur ve Meşhet kentlerine uzanan kara yolların varlığı, bu merkezin de sözü geçen güzergâh üzerinde önemli uğrak noktası olduğu gösterir (Stein, 1934: 156). Bilim adamlarına göre, Nişapur'da ele geçen Çin seramikleri buraya hem İpek yolu, hem de deniz yoluyla Hormuz üzerinden getirilmiş olmalıdır. Nişapur kazılarında ele geçen Abbasi dönemi beyaz opak sırlı seramikleri, bu çağlarda Irak ile Horasan arasında yakın bağları ortaya koymakla birlikte, iki bölgeyi birbirine bağlayan yolların da yoğun olarak kullanıldığına delalet etmektedir (Wilkinson, 1973: 180). Bu durum, İslam coğrafyası içinde Nişapur'un, Çin'e en yakın merkez olma ayrıcalığını ortadan kaldırarak, Nişapur'un Çin buluntularının da olası öncüllüğünü anlamsız kılmış oluyor. Bugün sadece Samarra ve Nişapur'da bulunan 9. yüzyıl Çin sancai mallarının tarih açısından karşılaştırılması ciddi bir sonuç vermese de, yukarıda sözü geçen vaziyet önceliğin başkente atfedilmesini gerektirir (Wood vd., 2009: 154-180). Büyük olasılıkla taklit eğilimleri de önce geçici başkent Samarra ve daha sonra, ona özendiği düşünülen Nişapur'da ortaya çıkmıştır (Wilkinson, 1973: 255). Bu tahmin, Nişapur'da ele geçen ve Irak'ın Küfe, Bağdat, Samarra gibi merkezlerinde yapılmış taklit sancai ürünleriyle de desteklenmektedir (Wilkinson, 1973: 54-58). Ortaçağ'ın saray odaklı hiyerarşik sisteminde yeniliklerin merkezden eyaletlere doğru yayılması beklenen bir durumdur.

İslam seramik sanatında akıtmalı süsleme tekniğinin Çin kaynaklı olduğu teorisini desteklemeyen bilim adamları da vardır. Bunlar, Çin sancai ürünleriyle Ortaçağ İslam akıtma boyalı seramikler arasındaki farklılıkları öne çıkararak, bunların üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Örneğin Grube, sancai seramiklerindeki süslemelerin formun biçimsel özelliklerini dikkate alarak uygulandığına, sonuç üzerinde her iki görsel unsurun eşit ağırlığa sahip olduğuna dikkati çekmektedir. Oysa İslam mallarında, desen ve boyalı süsleme her zaman biçimin önüne geçmiş; ister estetik, ister ise teknik açıdan daha yüksek nitelik taşımıştır (Grube, 1976: 86-88). Yine Çin ve İslam akıtma boyalı seramikleri karşılaştıran Wilkinson, İslam mallarında bölgesel kültürel

özelliklerin her zaman ağır bastığını, zamanla ortaya çıkan tarzların ise tamamen yerel estetik anlayışı aksettirdiğini vurgulayarak, taklit değil esinlenme, etkilenme olayının yaşanmış olabileceğini ileri sürer (1963: 5).

Çin ve İslam seramiklerindeki diğer önemli fark kobalt mavisi boyayla ilişkilidir. Bilindiği gibi, bu boya hem Çin sancai, hem de Abbasi dönemi beyaz opak sırlı mallarda yaygın kullanıldığı halde, akıtmalı-kazımalı İslam seramiklerinde tamamen göz ardı edilmiş ve hiçbir renk kombinasyonunda uygulanmamıştır. Bu durum ustaların bilinçli tercihini ortaya koymakla birlikte, nedenleri üzerinde düşünmeği mecbur kılmaktadır.

İslam Dünyasında ilk 9.yüzyılda ortaya çıkan ve yer değiştirerek 14.yüzyıla kadar devam ettirilen akıtmalı boyama, kaynağı ve buluş koşulları ne olursa olsun, kısa sürede ciddi bir dönüşüm yaşayarak özümsemiş ve astar kazıma tekniğiyle birleşerek yeni ve tamamen özgün süsleme tarzı oluşturmuştur. Etkileyici derecede uzun soluklu olan ve ortalama 5 yüzyıl devam ettirilen bu uygulama belli ki o çağın insanları tarafından büyük rağbet görmüş ve sevilmiştir. Bu uzun zaman çerçevesinde bölgesel seramik geleneklerine ve farklı güzellik kıstaslarına dayanarak gelişen çeşitli yerel tarzlar, birbirinden seçilen zengin çeşitlilik yelpazesi oluşturmaktadır. Bayrak yarışı gibi bölgeden bölgeye ötürülen bu teknik, Anadolu ve Bizans, İran ve Azerbaycan, Mısır, Suriye ve Irak topraklarında farklı dönemlerde görülmüş, en geç örnekleri ise 13-14. yüzyıl Kızıl Orda sanatında ortaya çıkmıştır. Kırmızı çamurdan yapılan; astar kazıma ve üç maden oksitlerle boyama gibi sade uygulamalarla süslenen bu seramiklerin en güzel örneklerinde son derece yüksek sanatsal düzeyi yakalanmıştır. Bu çitayla, akıtmalı-kazımalı İslam seramikleri sanat tarihindeki yerini garantilemiş, ustalığın ulaşabileceği hedefleri belirlemiştir.

KAYNAKÇA

Ansary, Abdulrahman. *Qaryat al-Fau, A Portrait of Pre-Islamic Civilisation in Saudi Arabia*. University of Riyadh; New York: St. Martin's Press, 1982.

Fehervari, Geza. *Ceramics of the İslamic World in the Tareq Rajab Museum*. London, New York: İ.B.Tauris Publishers, 2000.

Ferrand, Gabriel. *Voyage du Marchand Arabe Sulaymân en Inde et en Chine, rédigé en 851, Suivi de Remarques par Abû Zayd Hasan (vers 916)*. Paris Éditions Bossard, 1922.

Grube, Ernst J. *İslamic Pottery of the 8 to the 15 Century in the Keir Collection*. London: Faber & Faber Limited, 1976.

Harvey, Janet. *Traditional Textiles of Central Asia*. London: Thames and Hudson, 1997.

Chui-Mei, Ho ve Bronson, Bennet. "The Ceramics of Changsha, China: Historical and Technological Background". *Archaeomaterials* 1/ 1 (1987): 73–81.

HPICRA (Henan Provincial Institute of Cultural Relics and Archaeology), 2005: 137–45.

Jiazhi, Li; Zhang Zhigang; Deng Zegun; Chen Shiping; Zhou Xueqin vd., *A Study of White Gongxian Porcelain of the Sui-Tang Period. Scientific and Technological Insights on Ancient Chinese Pottery and Porcelain*,(ed. Shanghai İnstitute of Ceramics), Beijing, 1986. 129-133.

Kerr, Rose and Wood, Nigel and Mei-Fen, Ts'ai and Fukang, Zhang. *Science and civilisation in China, vol. 5, chemistry and chemical technology. Part 12, Ceramic Technology. Science & civilisation in China*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Lane, Arthur. *Early İslamic Pottery: Mesopotamia, Egypt and Persia*. London: Faber and Faber, 1947.

Lane, Arthur. *İslamic Pottery from the Ninth to the Forteenth Centuries A.D. in the Collection of Sir Eldred Hitchcock*. London: Shenval Press, 1956.

Lei, Y., Feng, S. L., Feng, X. Q. and Chai, Z. F. “ A Provenance Study of Tang Sancai from Chinese Tombs and Relicts by INAA”. *Archaeometry* 49 (2007): 483–494.

Li, He. *Chinese Ceramics. The New Standart Guide. The Asian Art Museum Of San Francisko: Thimes & Hudson,1996.*

Paiva, Roland; Antipina, Claudia and Musakeev, Temirbek. *Cultures of the World Kyrgyzstan. Chine: Skira, 2005.*

Rawson, J., Tite, M., and Hughes, M. J. ” The export of Tang sancai wares: some recent research”. *Transactions of the Oriental Ceramic Society* 52 (1988–1989): 39–61.

Sarre, Friedrich. *Ausgrabungen von Samarra II: Die Keramik von Samarra. Berlin: Verlag von Dietrich Reimer,1925, pls. Xxvi, xxvii, no.4, xxviii, xxix.*

Scott, Rosemary. “A Remarkable Tang Dynasty Cargo”. *Transactions of the Oriental Ceramic Society* 67 (2003–2004): 13–26.

Stein, Aurel. “Archaeological Reconnaissances in Southern Persia”, *The Geographical Journal* 83, No. 2 (February 1934): 144–47. surf. 23.

Watson, William. ” On T’ang Soft-Glazed Pottery”. *Percival David Foundation Colloqueis* 1(1970): 41-46.

Wilkinson, Charles K. *Nishapur: Pottery of the Early Islamic Period. New York: Metropolitan Museum of Art, 1973.*

Wilkinson, Charlies K. *Iranian Ceramics. New York, NY: Harry N. Abrams, Inc, 1963.*

Wilson, Elizabeth. *A Guide to Oriental Ceramics. Japan: Charles E. Tuttle Company Rutland, 1991.*

Wood N., Tite M. S., Doherty C.and Gilmore B. “A technological examination of ninth–tenth century AD Abbasid blue-and-white ware from Iraq, and its comparison with eighth century AD Chinese blue-and-white sancai ware”. *Archaeometry* 49/4 (2007): 665-684.

Wood, Nigel and Doherty, Chris and Rosser-Owen, Mariam (2009) A technological study of Iraqi imitations of Chinese Changsha wares and Chinese Sancai wares found at Samarra. In: Gu Taoci Kexue Jishu 8: ISAC-2009 (Proceedings of the International Symposium), Beijing, 154-180.

Wood, Nigel. Chinese Glazes: Their Origins, Chemistry, and Recreation. University of Pennsylvania Press, 1999.

Chen Yaocheng, Zhang Fukang, Zhang Xiaowei, Jiang Jongyi and Li Dejin. "A study on Tang blue and white wares and sources of the cobalt pigment". Science and Technology of Ancient Ceramics 3. Proceedings of the International Symposium (ISAC -1995), chief editor, Guo Jingkun, Shanghai, 204-210.

Yu, F. W., and Zhang, J. "Introduction about Tang Sancai". Cultural Relics of Central China 1(1994): 161-4.

Zhang, Fukang. "Technological Studies of Changsha Ceramics". Archeomaterials 2 (1987): 83 -92.

Zhiyan, Li and Fukang, Zhang (1986). "On the technical aspects of Tang sancai". Scientific and Technological Insights on Ancient Chinese Pottery and Porcelain. Beijing: yy., 1986. 69-76.

Zhang, Fukang. "Technological Studies of Changsha Ceramics". Archeomaterials 2 (1987): 83 -92.